

25 Mei '25

**DE LIBERALE GEDACHTE EN
HAAR TEKORT AAN INHOUD
BIJ DEN VRIJHEIDSBOND**

DOOR

Prof. Mr. J. A. EIGEMAN

**NIJGH & VAN DITMAR'S UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ
ROTTERDAM**

DE LIBRARY GEBOUWTE BIJ
HAAR TROONSTIJLING
BIJ DEN VRIJHEIDSDAG

1813

1813 MEI 14 DE WAAK

LM
1013

DE LIBERALE GEDACHTE EN
HAAR TEKORT AAN INHOUD
BIJ DEN VRIJHEIDSBOND

DOOR

Prof. Mr. J. A. EIGEMAN

ROTTERDAM · MCMXXV
NIJGH & VAN DITMAR'S UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ

Lijk niet bij het omslaan van de
bladzijde aan uw vinger.

G. v. Groen Kantteekeningen

Bedek uw mond, wanneer ge hoest
of niest.

VOORWOOR

In een bijeenkomst, belegd door de afdeling Rotterdam van den Vrijheidsbond, heeft Mr. H. C. Dresselhuys, de voorzitter van dien Bond, den 20sten Januari 1925 het woord gevoerd over de beteekenis van de liberale gedachte, zooals hij deze begrijpt.

Blijkens het verslag van de rede, opgenomen in de „N.R.C.” van 21 Januari 1925, Ochtendblad, heeft het bestuur van de Rotterdamsche afdeling Mr. Dresselhuys uitdrukkelijk verzocht, een woord te richten tot de jongeren, van wie in den laatsten tijd te weinig belangstelling voor het politieke leven is uitgegaan. Aan deze uitnoodiging voldoende, heeft de spreker den grondslag van het liberalisme geschetst, en den jongeren met name voor oogen gehouden, dat zij in den Vrijheidsbond idealen zullen vinden als in geen andere partij, „idealén, liggende binnen den kring der verwezenlijking.”

Is Mr. Dresselhuys, wanneer hij zegt, in de liberale partij de partij van den nuchteren, gezonden zin te zien, er in geslaagd, het eigenlijke wezen van het liberalisme te grijpen? Heeft hij den inhoud van deze zeer bijzondere geestesgesteldheid een zoodanigen vorm weten te geven, dat de liberale idee den jongeren als een lichtend voorbeeld voor den geest staat, waarvoor het de moeite loont, met opgewektheid in den politieken strijd te gaan? ¹⁾

Het zeer zeker knap voorgedragen betoog heeft mij doen twifelen: van dezen twijfel te getuigen is het doel der volgende bladzijden. En tevens, zoo mogelijk, een leuze te doen hooren, waaronder allen, die zoowel ter rechter- als ter linkerzijde

¹⁾ Ook in een te Utrecht den 9en Maart 1925 gehouden rede voor de Vrouwengroep in den Vrijheidsbond heeft Mr. Dresselhuys, blijkens het verslag in de „N.R.C.” van 10 Maart j.l., deze gedachte in dezelfde woorden geformuleerd.

liberaal voelen en denken, zij mogen arbeider of kapitalist zijn, Christen of Jood, Roomsch-Katholiek of Vrijdenker, zich kunnen verzamelen tot één vastaneengesloten, in wezen nieuw-liberale staatspartij.

In de Nationale Unie is een poging gedaan, deze gedachte praktisch te verwezenlijken. Zij tracht aan een nieuw denkbeeld inhoud en vormkracht te geven in een formuleering, die den dieperen oorsprong der bestaande politieke en economische tegenstellingen niet ontkent, maar overbrugt, ten einde aldus deze groepeerings toegankelijk te maken zoowel voor links- als voor rechtsgeoriënteerden.

De ontvangst van haar staatkundig advies in de pers en bij het publiek is niet ongunstig geweest. Daarbij is echter van veel misverstand gebleken, wat begrijpelijk is, wanneer men bedenkt, dat de Nationale Unie pleit voor een staatkundige groepeerings van ons volk, die op een geheel anderen grondslag is opgetrokken dan die, waarop de bestaande politieke in-deeling berust. Haar beginselformuleering doorkruist namelijk zoowel horizontaal als verticaal de programma's der verschillende partijen. Geen wonder, dat de Nationale Unie, bij oppervlakkige kennismaking, voor den één vooruitstrevend, voor den ander behoudend is, terwijl een derde ten slotte er een offerfeest van politieke overtuigingsen in ziet, hetwelk leiden moet tot een fusie, een vermenging van beginselen.

Nòch het een, nòch het ander is het geval. De Unie streeft naar een partijverhouding, die zuiverheid moet brengen op den grondslag van een nieuw en levenwekkend beginsel, ten einde niet langer de nationale belangen van ons volk opge-offerd te zien aan een antithesischen partijstrijd, antithesisch zoowel in politiek als in economisch opzicht.

De alomvattende strekking van dit nieuwe uitgangspunt aan te toonen is het tweede doel, dat mij in deze verhandeling voor ooggen staat.

J. A. EIGEMAN.

ROTTERDAM, 7 April 1925.

De beteekenis van de liberale gedachte.

Political life was only part of Mr. Gladstone's religious life.

John Morley, The life of William Ewart Gladstone

I. KARAKTERISEERING VAN DEN GEEST DES TIJDS GEDURENDE HET EINDE DER VORIGE EEUW.

Wij leven in een uiterst moeilijken tijd, een tijd, die zich vooral ten aanzien van de beteekenis der geestelijke waarden kenmerkt door een volstrekt gemis aan eenige vastheid van inzicht. De mensch, naar alle zijden geslingerd, zoekt richting en steun voor zijn verward gedachtenleven, en het kompas, waarop hij den koers van zijn geestelijk en persoonlijk leven uit kan zetten, heeft hij voor het tegenwoordige althans allerm minst gevonden. In politicis doet deze wankel gemoedsgesteldheid haar geduchten invloed gelden; met de bestaande partijverhoudingen, die, naar haar wezen beoordeeld, niets anders zijn dan de terugslag op geestelijke verhoudingen, is niemand tevreden en de vele pogingen, tot nu toe in het werk gesteld om te komen tot zuiverder toestanden, schieten alle tekort wegens gemis aan wezenlijken inhoud.

Vooralsinds den wereldbrand is er een geweldige verandering gekomen over het doen en laten der menschheid; haar geestelijke habitus is ingrijpend gewijzigd. Het is soms, alsof wij in ons diepste wezen volkomen vreemd zijn komen te staan tegenover diegenen, die wij zelf waren vóór het jaar 1914. Vaak zonder directe aanleiding maken wij ervaringen door, waarin voor ons gevoel, ons geheele leven in twee, principieel van elkaar verschillende gedeelten is geknipt, ervaringen, waarin wij ons scherp bewust zijn van de wijziging, die zich in

onze geestelijke gesteldheid heeft voltrokken. De waardeering van wat geweest is, is in het licht van den tegenwoordigen tijd vaak zóó geworden, dat wij ons zelf min of meer verwonderd afvragen, of de gedachtensfeer, waarin het geslacht geleefd heeft, dat ons is voorafgegaan, een gedachtensfeer, die wij gedeeltelijk ook nog uit persoonlijk beleven kennen, eigenlijk wel werkelijk, wel reëel was. Inderdaad, wij leven in een kentering der tijden, en op het oogenblik bevinden wij ons midden in de geweldige gedachtenworsteling, die ontstaan is bij de botsing van twee, fundamenteel tegenover elkaar staande wereldbeschouwingen. Wat is de inzet van dien strijd, die nog in de eerste phase van zijn ontwikkeling is, en die ongetwijfeld tot het bittere einde toe uitgevochten moet worden? Waarom gaat het op het gebied, waarop de hoogste goederen der menschheid zijn gelegen? En wat is hier de beteekenis van de liberale idee, waar zij zich zal moeten realiseeren in een practische politiek?

Om tot het inzicht in de beteekenis van deze vragen te komen, stellen wij eerst een andere vraag. Hoe stond het geslacht van het laatste gedeelte van de vorige eeuw tegenover de persoonlijke en geestelijke waarden, als daar zijn godsdienst, waarheid, zedeleer, wijsbegeerte, kunst, de idee des rechts en des staats, en zoovele andere meer?

In het algemeen kunnen wij zeggen: afwerend, negatief. En dit wel als gevolg van den geest des tijds, die stond in het teeken van een materialistische, een natuurwetenschappelijke wereldbeschouwing. Het is zelfs niet te veel beweerd, wanneer wij constateeren, dat de materialistische levensleer, omstreeks 1875, vrijwel algemeen heerschte in wetenschappelijke, en speciaal in natuurwetenschappelijke kringen. Werkelijk — aldus de toenmalige overtuiging — was alleen de stof, die men zich dacht als kleinste deeltjes, hoe ook genaamd, atomen of moleculen, die geen andere dan geometrisch-mechanische eigenschappen bezaten, en hun plaatsverandering in de ruimte, die door de telkens daaraan voorafgaande verandering volkomen bepaald was, dus gekend en doorzien kon worden.

Alleen datgene bestond, was, wat wij met onze zinnen vermochten waar te nemen, wat wij tastten, zagen, hoorden, en al het andere, het geestelijke leven met name, was niet meer dan een schijn, een openbaring van de werking der materie. Het eigenlijke wezen van de geheele reeks van onze bewustzijnsverschijnselen is naar deze levensleer slechts het zijn van een natuurverschijnsel van physiologische, vnl. hersenprocessen, welke zonder rest herleidbaar zouden zijn tot fysisch-chemische, en deze op hunne beurt weer tot mechanische processen.

Wanneer er dus geen in zichzelf bestaand geestelijk leven is, is de wetenschap, die ons de wetten van het materieel gebeuren leert kennen, ook de wetenschap van de werkelijkheid op elk gebied des levens. Háár vooronderstellingen zijn werkelijkheidsvooronderstellingen, want de alomvattende werkelijkheid gaat volkomen op in het oorzaak en gevolg zijn binnen het mechanisch verloop. Zij is dus de eenige ware wetenschap; de kennis, die zij verschaft, is volledig en absoluut, zij valt samen met de leer van het leven zelve, zij is geworden tot wereldbeschouwing.

Dit inzicht is beslissend geweest ook ten aanzien van de taak, die men aan de geestelijke wetenschappen ging stellen. Wanneer inderdaad de methode der wetenschap, die zich met de functioneering der materie bezig houdt, de universele methode is, de eenige, die tot ware kennis leidt, en er geen ware kennis is dan die van oorzaak en gevolg, is het eenige kendoel, dat met zin nagejaagd kan worden, de kennis van wetten. Ook de historie, en wat voor ons doel het meest belangrijk is, ook de maatschappijleer en de politiek, zullen pas wetenschap worden, als zij zich tot natuurwetenschap vervormen en wetenschap van wetten worden. Het rationalistische naturalisme in optima forma is, bij dezen opzet van het wezen der dingen, de eenig mogelijke wereldbeschouwing. De geheele werkelijkheid gaat op in objecten, doode en levende, die tot andere objecten in causale betrekking staan, en de vooronderstellingen der natuurwetenschap zijn de eenige,

die beslissende beteekenis hebben voor de werkelijkheid.

Het vermogen, deze wereld tot in haar verste schuilhoeken te doorzien, is den mensch dan ook gegeven in het verstand; de zekerheid van het leven jaagt hij na langs intellectueelen weg. Meer nog: de menschelijke natuur zelve wordt alzoo teruggebracht op „verstand”, wordt vereenzelvigd met „intellect”, dat alleen te maken heeft met „waarheden”, welke volkomen „doorgrond” kunnen worden.

Begrijpen, en nogmaals begrijpen; doorzien; ook de vragen des gemoeds onderwerpen aan de kritische behandeling van het analyseerende en abstraheerende verstand, dit was de leuze van het geslacht van ongeveer 1875.

Zeer sprekend komt de beteekenis van deze materialistische levenshouding uit ten aanzien van het religieuze leven, waarvan men een halve eeuw geleden kon aannemen, dat het in meer ontwikkelde kringen zoo goed als uitgestorven was, en ook elders tegenover de regelmatig doorgaande verspreiding van natuurwetenschappelijk gefundeerde kennis zich moeilijk meer lang zou kunnen handhaven.

Dat deze levensleer met de idee der menschelijke persoonlijkheid breekt, is duidelijk. Alles wat niet atoom of atoombeweging is, wordt een vluchtig, onzelfstandig nevenverschijnsel van stoffelijke processen: aan zulk een nevenverschijnsel kan geen bestaan, zelfs geen schijnbestaan worden toegekend. De zgn. inhoud van het geestelijk leven is niets anders dan een verschijningsvorm van daaronder verborgen materiele verhoudingen; het is een „willekeurig gedachtenvoortbrengsel” van de menschen, dat, in wezen teruggebracht tot atoomgedwarrel en associatieweefsel, daarmede tevens „wegverklaard” is.

's Menschen individualiteit als oorspronkelijke bron, van waaruit een zelfstandig geestelijk leven ontspringt, is in het kader van deze denkbeelden onbestaanbaar. De mensch met al wat hij voortbrengt is niets meer dan een onzelfstandig doorgangspunt van natuurkrachten, een voorbijgaand, kernloos product van het eindeloos spel der wetten van het heelal.

De persoonlijkheid heeft geen eigen, oorspronkelijke waarde en spontaneïteit, daad, wil, is irrationeel. De mensch is werktuig van een onpersoonlijk proces en zijn hoogste ideaal is dit proces met zijn verstandelijke vermogens te omvatten. Volstrekt onmachtig is hij echter dit proces te besturen of te leiden, daarin regelend of ordenend op te treden. Verklaren en ondergáán, ziedaar het summum van menschelijke wijsheid en wetenschap.

Een rechtstreeksche sociale terugslag op deze levensleer is de geweldige arbeid van Karl Marx geweest, welke zoowel in zijn individueelen als maatschappelijken ondergrond materialistisch opgezet en doordacht is; de verabsoluteering der natuurwetenschap, ook in haar meest algemeenen zin, los van alle materialistische vooroordeelen, tot wereldbeschouwing viert hier hoogtij. De stof is voor Marx het eenige werkelijke, en daarom lezen wij in de voorrede bij den tweeden druk van „Het Kapitaal”, dat „het ideëele niets anders is dan het in het menschelijk hoofd omgezette en overgebrachte materieele.”

Op het terrein van het maatschappelijk leven is het niet anders; de productie en de reproductie van het stoffelijk levensonderhoud is hier de alomvattende realiteit, en in overeenstemming daarmede schrijft Marx, in de voorrede tot zijn „Zur Kritik der politischen Oekonomie”, dat „het geheel der productieverhoudingen de economische structuur der maatschappij vormt, den werkelijken grondslag, waarop zich een juridische en politieke bovenbouw verheft en waarmee bepaalde, maatschappelijke bewustzijnsverschijnselen overeenstemmen.”

Dit verband verklaart, waarom Marx' denkbeelden zulk een geweldigen opgang hebben gemaakt. Marx kwam in zijn arbeid tegemoet aan den eisch van zijn tijd, en hij gaf den menschen, wat de geest van hun tijd verlangde. Zijn individuele en maatschappelijke levensleer had het voordeel van de zon in den rug: inderdaad is Het Kapitaal zijn eigen tijd, in gedachten vervat.

Met de idee der persoonlijkheid in de maatschappijleer wordt hier dan ook onvoorwaardelijk gebroken. De mensch, hij zij arbeider of kapitalist, is niets meer dan een doorgangspunt van sociale natuurkrachten, en geestelijke functies worden in deze beschouwingwijze tot mechanismen, door het maatschappelijk proces in den loop der evolutie gemonteerd tot bevordering van dit proces. Marx schrijft dan ook, dat de mensch zelf, alleen beschouwd als verpersoonlijking van arbeidskracht, is een natuurvoorwerp, een ding, hoewel een levend, zelfbewust ding, en dat de arbeid stoffelijke uiting van die kracht is; anderzijds is hem de kapitalist niets anders dan het verpersoonlijkte kapitaal, wiens ziel is de kapitaalziel, terwijl het levensproces van het kapitaal slechts in zijn beweging bestaat van zich zelf vermeerderende waarde.

Deze, in zeer bijzonderen zin doordachte openbaringsvorm van een materialistische maatschappijleer had, tijdens den bloeitijd van de natuurwetenschappelijke wereldbeschouwing, een bijkans tyranniek beslag op den menschelijken geest gelegd. Het zichtbare en tastbare, het telbare, meetbare en weegbare hield men voor de ware realiteit, op elk gebied des levens; het was de zoogenaamde hartstocht voor de werkelijkheid, toentertijd het kenmerkende van den modernen geest genoemd. Op elke overtuiging, geen causaal verband betreffende, werd, ook op sociaal gebied, a priori het kenmerk „niet wetenschappelijk” gedrukt, en elk waardeeringsoordeel werd gediscrediteerd als „louter subjectief.”

Op het terrein van het geestelijk leven, of althans van wat men daaronder in wezen eigenlijk verstond, had het concrete, individueele, persoonlijke geen bestaansrecht meer: het verstandelijk inzicht in de materieele verhoudingen, dit was het eenig bereikbare voor de menschelijke natuur, die uitsluitend „intellect” was.

II. DE LIBERALE STAATSRECHTSGEDACHTE.

Hoe moeilijk, hoe onverdraagzaam deze dogmatische wereldbeschouwing met haar sociaal culminatiepunt, de theorie van den klassenstrijd, staat tegenover de liberale staats- en maatschappijleer, blijkt, wanneer wij, op Thorbecke's voetspoor, zoeken naar het kenmerk van een liberale staatkunde. En dan kunnen wij reeds dadelijk op den voorgrond stellen, dat, wat hiër als hoogste goed en als einddoel van den geheelen maatschappelijken ontwikkelingsgang beschouwd wordt, de idee der menschelijke persoonlijkheid, dààr een holle phrase is zonder eenige werkelijke strekking of inhoud.

Hiër het individu naar voren gebracht, onder erkenning van de volstreckte waarde van zijn geestelijk-zedelijk leven; dààr de persoon aanvaard als een opeenhooping of een kruispunt van algemeenheden.

Hiër de werkelijkheid gezocht in de levende oneindigheid van een persoon, welke werkelijkheid dan ook altijd concreet, altijd individueel, altijd „einmalig” is, en nooit de qualiteitslooze abstracties der wiskunde of der natuurwetenschap ver- toont; dààr de realiteit gezocht in het geheel der maatschappelijke verhoudingen, welke 's menschen geestelijk leven onvoorwaardelijk bepalen, determineeren.

Of, nog korter omschreven: hiër de vrijheid, dààr het dogma

Als staatkundige belichaming van dit liberale beginsel geldt voor mij nog steeds Thorbecke, niet beschouwd als de politieke man, in en voor een bepaalden leeftijd geroepen, waar iedere leeftijd is overgang naar een anderen. Maar Thorbecke, beschouwd als de drager van een beginsel, die gedachten verwezenlijkt, welke verder brengen, wiens doen den weg voor nieuwe krachten kan banen, misschien ons volk tot een hooger trap van ontwikkeling opvoeren.

Vorm en inhoud heeft Thorbecke aan de liberale staatsidee gegeven in zijn politiek testament, waar als kenmerk van een liberalen staat en een liberaal gouvernement genoemd is, „dat zij de ontwikkeling van zelfstandige kracht bevorderen;

zelfstandige kracht in provincie, gemeente, vereeniging en individu. Bevorderen, dat heet, de algemeene voorwaarden scheppen, waaronder die ontwikkeling mogelijk wordt."

Ook voor onzen tijd is deze omschrijving nog van universele gelding, zij het dat zij in hare formulering te eng geworden is, waar het maatschappelijk leven andere en meerdere openbaringsvormen gekregen heeft, dan den schrijver der Narede bekend waren of bekend konden zijn. Maar in haar meest algemeenen zin, eerbiediging van de oneindige waarde der menschelijke persoonlijkheid in de sfeer der vrijheid, wars van elk dogmatisme, is hier de eigenlijke kern der liberale idee voor alle tijden en voor alle omstandigheden, eens en voorgoed, gegrepen.

Deze Thorbeckiaansche gedachte is het, die Troelstra doet schrijven, dat het historisch materialisme alleen als element eener nieuwe wereldbeschouwing groote waarde kan hebben. „Het leidt gemakkelijk tot een zeker fatalisme, dat bevredigd is, als het bepaalde feiten sociologisch heeft verklaard; het kan leiden tot eene „Erkenntniss" van de „noodzakelijkheid" van zekere, het menschelijk geweten beleedigende feiten, die de behoefte, den wil en den moed en het élan, om er tegen te strijden, niet versterkt, maar verlamt. Het levert, in één woord, de proletarische beweging diep sociologisch inzicht, een sterk wetenschappelijke methode ter verklaring van het kapitalisme in al zijn uitingen, en een zekere rustige Ueberlegenheit bij de beoordeeling van het politieke en maatschappelijke gebeuren." Waar Troelstra, in zijn warm gesteld betoog, ten slotte het historisch materialisme verwijt, dat het „de proletarische beweging die wijding onthoudt, die uit het besef van eenheid en verbinding met kosmische krachten, boven het louter-maatschappelijke, ontstaat", zoodat de „diepere instincten en behoeften der menschelijke persoonlijkheid buiten zijn sociologisch gebied vallen," heeft hij zich in beginsel geheel en al ontworsteld aan den greep van het Marxisme.

Inderdaad aanvaardt Troelstra, in zijn roep om versterking

van het persoonlijke leven, als eisch van regeering wat Thorbecke, in zijn rustigen, klassiek-magistraalen betoogtrant genoemd heeft als eisch van liberale regeering: „over het algemeen, aan de maatschappelijke werkzaamheid wat hare taak is toekennende, vermenigvuldiging van scheppend vermogen te bevorderen.”

De moeilijkheid voor een liberale „partij” is dan ook, met handhaving van het levende beginsel, dat aan hare denkbeelden ten grondslag ligt, en waaruit het besef van een geweldige, inwendige kracht spreekt, zich zelve gelijk te blijven in een bevrijdende, practische politiek. Een wisselende, in hare openbaringsvormen veranderlijke liberale staatkunde toch kan en moet gegrondvest zijn op een in zichzelf vast omlijnde, onveranderlijke gedachte. Het groote gevaar voor een liberale partij is, dat zij eens en voor altijd als liberaal beleid aanvaardt, wat het alleen onder zeer bijzondere omstandigheden is, en dat zij aldus verstart in een staatsleer en een staatswerkzaamheid, die de eigenlijke waarde van de liberale idee juist miskent.

Thorbecke heeft dit gevaar gevreesd en voorvoeld. „Een „liberaal” Ministerie noemende, meen ik niet een partijregeering; schoon ik mij den naam laat welgevallen, zoo men dien in onzen geest wil opvatten.” En hoe hij juist dat dogmatische, dat leerstellige karakter uit zijn practische staatsleer wil bannen, waar immers ook de liberale idee zich toch steeds zal moeten verwezenlijken in een „regeerprogram”, blijkt weer uit de Narede, waar wij lezen:

„In welke maatregelen van wetgeving en bestuur zich dit karakter eener liberale regeering zal kunnen openbaren, hangt op elk tijdstip van velerlei omstandigheden af. Een zelfde maatregel, b.v. uitbreiding van het stemrecht, kan in den eenen toestand liberaal, in den anderen doodend voor de vrijheid zijn. Zoo soms een negatieve rol, opruiming van versperringen, overblijfselen eener verouderde orde, voldoende is, een andere tijd gebiedt nieuwe beginselen, regels, instellingen te vestigen. Maar de geest en wil eener Regeering moet onder alle omstandigheden blijken.”

Thorbecke's Narede is de staatkundige vorm, waarin het algemeen menschelijke, het algemeen christelijke beginsel is besloten, losgemaakt van elk kerkelijk, dogmatisch verband. Zij is de maatschappelijke realiteit, gegeven aan Lessing's gedachte in „Nathan der Weise”, dat

„was

Mich Euch zum Christen macht, das macht Euch mir
Zum Juden.”

Kerngedachte van de liberale staatkunde is dan ook het principieel afstand doen door de overheid van elke inmenging, rechtstreeks of zijdelings, op het gebied van het geestelijk leven. Daarom is het liberalisme, zooals het zich in de staatkunde openbaart, een formeel beginsel; de liberale staat vormt een maatschappelijk kader, waarin het geheele volksleven in al zijn openbaringen zich vrij kan ontwikkelen, en waarop de staat als staat zich geen invloed mag aanmatigen. Voor de ontwikkeling van dat geestelijk leven in de huidige maatschappelijke omstandigheden is die staatsinmenging schadelijk, of, scherper gezegd, kan die staatsinmenging niet anders dan schadelijk zijn, omdat zij dat geestelijk leven in één bepaalde, zeer bijzondere richting zal willen dringen. Kenmerk van geestelijke ontwikkeling is juist haar oneindige differentiatie, verschillend voor elk individu of elke groep van individuen, die als haar drager optreden. En verarming van den geest is het, wanneer de overheid het recht heeft, sommige uitingen van het godsdienstig, zedelijk, wijsgeerig, kunstzinnig, enz. leven te disqualificeeren, kortom het recht heeft dit geestelijk leven der individuen, desnoods door geweld, te leiden en te besturen.

Het zijn in wezen, bestemming en middelen andere levensmachten dan de staatsmacht, welke de kerk, het onderwijs, wetenschap, kunst, maatschappelijk te vormen en te besturen hebben; machten, in wier sfeer burgerlijk overheidsgebod of dwang niet te pas komt. Het is dan ook een eisch van liberale regeering, dat de staat, hetgeen niet tot het gebied van het afdwingbare recht behoort, aan anderen overlate. En dezen

eisch zooveel mogelijk te betrachten, met volstreckte ontkenning alzoo van het recht van eenige politieke partij, om, wat zij op een gegeven oogenblik als juist aanvaardt, der overheid als háár wil op te leggen —, dezen eisch te betrachten en wederom in eere te herstellen is in wezen het doel der Nationale Unie.

Voorloopig kan hier reeds opgemerkt worden, dat het niet consequent doordenken van deze liberale gedachte juist door de liberalen zelf na 1870 ongeveer, mede oorzaak is geweest van het bedenkelijk afdwalen van de vrijzinnige partijen van het liberale beginsel zoowel in de sociale als in de onderwijspolitiek. In wezen was de liberale politiek, na Thorbecke's verscheiden, schoon zij zich jaar in jaar uit als liberaal heeft aangediend, soms even fanatiek, even onverdraagzaam, even „illiberaal”, als welke dogmatische, eng opgezette partijpolitiek ook.

III. HET CHRISTELIJK GRONDKARAKTER VAN ONS VOLK.

Dat het grondkarakter van ons volk als geheel genomen christelijk is, dat onze volksbeschaving zonder herleiding tot den christelijken wortel eenvoudig niet te begrijpen is, meen ik als een feit te mogen noemen zóó evident, dat het onvatbaar is voor eenige ontkenning. De erkenning van dit feit beteekent echter natuurlijk niet de ontkenning van andere, geheel aan het christendom tegenovergestelde krachten, die op ons volksleven inwerken. Maar ook die richtingen in het nationale geestesleven, ook die groepen van onze volksgenooten, die godsdienstig niet het christendom belijden, hebben hun plaats in het Nederlandsch verband, materieel en geestelijk, te danken aan het feit, dat zij wortelen in dien bijzonderen bodem onzer nationale cultuur.

Dit geldt met name ten aanzien van een onzer belangrijkste volksgroepen, de Israëlieten; in ons staatkundig en maatschappelijk leven zijn zij volkomen gelijkgerechtigd met alle andere Nederlanders. Ook zij kunnen het uitgangspunt

der Nationale Unie aanvaarden zonder aan hun beginsel ontrouw te worden: de bijzondere traditie, welke de Joodsche gemeente in ons land kenmerkt, is mede een gevolg van het christelijk karakter van ons nationale leven, zooals het zich, na den opstand tegen Spanje, in het Protestantisme had gevormd. De receptie en de vrijheid der Joden ten onzent is, zonder dezen bijzonderen religieuzen inslag in ons nationale leven, moeilijk denkbaar.

Anderzijds geldt hetzelfde ten aanzien van hen, die den zelfstandigen bestaansgrond van elken godsdienst, en dus ook van den christelijken godsdienst ontkennen. De classieke en renaissance-invloeden, die deze geestelijke mutatie mede hebben tot stand gebracht, waren steeds invloeden op het algemeen christelijk volkskarakter. Alleen een combinatie met en een terugslag op dit algemeene, op dit grondkarakter onzer cultuur, kunnen deze nationale variant kweeken.

Steeds vindt men, als achtergrond en ondergrond van het geheele sociale, cultureele en rechtsleven dit grondfeit: dat het Nederlandsche volk, op het oogenblik dat het een volk werd, dat het zich tot een natie formeerde, een christelijk volk was geworden.

Intusschen — en dit zij als beginsel daarom nadrukkelijk vooropgesteld — hier wordt de gedachte geponeerd van een Christendom, welke Thorbecke bij herhaling tegenover Groen van Prinsterer naar voren heeft gebracht, de gedachte van een Christendom boven geloofsverdeeldheid, in tegenstelling van een Christendom, dat aan een bepaalde kerkelijke belijdenis gebonden was.

Ter voorkoming van misverstand, en om niet terug te vallen in den politieken strijd van een halve eeuw geleden, reeds dadelijk hier een nadere verklaring.

Thorbecke was, ook op dit gebied, zijn tijd zóó ver vooruit, dat zelfs zij, die na hem kwamen, nog niet in staat waren de verre strekking van deze ruime gedachte te begrijpen. Ook volgens Thorbecke is het wezen van den liberalen staat, dat hij afstand doet van elken druk of dwang op het geestelijk

leven, d.w.z. dat de liberale staat geen religie, geen wijsbegeerte, geen geestelijke overtuiging van zichzelf heeft. De staat is noch Rooms-Katholiek, noch Gereformeerd, noch Anti-revolutionair. Het is echter de fout van de leiders van den liberalen staat in Nederland geweest, dat zij deze gedachte niet ten einde toe hebben beseft, toen zij den liberalen staat vereenzelvigden met den staat, die is christelijk-boven-geloofsverdeeldheid, welk begrip zij nu weer in zeer bijzonderen, kerkelijken zin hebben opgevat.

Aldus werd de liberale staat, tegen Thorbecke's bedoeling in, de modern-godsdienstige staat, waar het christendom boven geloofsverdeeldheid zijn openbaringsvorm vond in een nieuwe religie, of in een ontkenning van religie, zooals sommigen het opvatten, nl. het modernisme. En in deze gedaante werd de liberale staat de staat der liberalen, wier geloof of overtuiging via de openbare school aan de overige confessioneele groepen der bevolking werd opgelegd: juist om deze reden is de geheele opkomst van de anti-revolutionnaire en christelijk-historische partijen uitsluitend te verklaren uit een bewust verzet van het volk tegen dit „liberale clericalisme” in staat en kerk. Dat ook deze vorm van staatsclericalisme door de Nationale Unie verworpen wordt, is duidelijk.

Zoo volstrekt mogelijk wordt hier dus gebroken met de beteekenis, die bij ons aan het woord christelijk in politicis wordt gehecht — wij laten daar terecht of ten onrechte — en waardoor het voor velen een klank gekregen heeft, die het met dogmatisch-politiek eensluidend maakt. Aldus gebruikt, wekt het bij niet weinigen afkeer, bij de groote menigte misverstand.

In den zin, waarin het hier wordt opgevat, is het christelijk levensbeginsel onzer maatschappij een feit, waaraan niemand zich vermag te onttrekken. Het Christendom is dan ook, zoo gesteld, niet gebleven binnen de kerk; het is een burgerlijke kracht geworden; de ziel onzer beschaving, een stroom, die zich door alle aderen der maatschappij heeft uitgestort. Het

is deze invloed van het Christendom, die zich van zelve, men spreke of zwijge, zal doen gevoelen.

En wanneer wij in het licht van deze gedachte nog eens het karakter van den liberalen staat omschrijven als de staatkundige vertolking van het streven in de maatschappij naar een onleerstellige levensbeschouwing, en dus de overheid niet dienstbaar maken aan eenige kerk noch de kerk dienstbaar maken aan de overheid, wil dit dan zeggen, dat het Christendom vreemd is aan den staat, of aan hetgeen van staatswege geschiedt?

Ja, zoo de uitspraak geldt van hen die zeggen: òf mijn geloof, òf ongeloof; hij, die het Christendom niet begrijpt als ik, is geen Christen.

Neen, en wij zeggen hier *neen*, zoo men het Christendom niet ziet als het bijzondere Christendom eener bepaalde kerk, maar het erkent als het ééne licht, waarvan de onderscheidene geloofsbelijdenissen bijzondere stralen zijn; het is het Christendom boven kerkelijke afzondering, gelijk het menschdom is boven de onderscheidene volken en ze allen omvat; gelijk de wetenschap is boven alle vormen en stelsels, waarin ieder, naar de mate van zijn inzicht, de wetenschap zoekt te benaderen of haar tracht uit te drukken.

IV. DE LIBERALE GEDACHTEN EN HET SOCIALISME.

De openbaringsvorm, waaronder de liberale idee haar intree doet op het gebied der practische politiek, is alzoo min of meer toevallig, hangt van tijd, plaats en omstandigheid af; haar beginsel, haar kerngedachte daarentegen is van onvergankelijke waarde, heeft beteekenis en kracht in zichzelf en blijft, als bevrijdende gedachte, zichzelf steeds gelijk. Het verwonderlijke in de ontwikkelingsgeschiedenis der menscheit is wel dit, dat zij nu meer, dan minder behoefte schijnt te

ben aan de realiseering eener vrijzinnige levensleer. Na de periode, waarin aan het dogma nagenoeg de alleenheerschappij op geestelijk gebied is verzekerd geweest, het dogma

van den klassenstrijd, het dogma van den leerstelligen godsdienst, het dogma van het z.g. liberalisme na 1870 ongeveer, breekt met elementair geweld een bevrijdende levensleer zich baan, waarin voor de ideëele waarden de plaats opgeëischt wordt, die daaraan toekomt. De zucht naar die nieuwe levensleer wordt met den dag als het ware sterker; op het oogenblik bevinden wij ons midden in de geweldige gedachtenworsteling, die ontstaan is bij de botsing van twee, fundamenteel tegenover elkaar staande wereldbeschouwingen. Inzet van dien strijd is, zie ik wel, de idee der menschenlijke persoonlijkheid in de sfeer der vrijheid. Hier gaat het om het een of het ander: de strijd die zich langzamerhand scherper gaat afteekenen, zal tot het bitter einde toe uitgevochten moeten worden.

Politiek komt, in onzen tijd, deze bevrijdende idee wederom tot openbaring in de beginselverklaring der Nationale Unie, welker fundamenteele gedachte is, dat zij „het christelijk karakter van ons volksleven als den historischen grondslag van onze nationale beschaving erkent, en den liberalen staat aanvaardt als het kader, waarbinnen dit karakter zich onbelemmerd in alle richtingen kan ontwikkelen.”

Welbewust wordt hier met elk dogma gebroken, waarbinnen de bestaande politieke tegenstellingen zijn opgetrokken. Of scherper gezegd: welbewust wordt hier een poging gedaan om, met erkenning van den dieperen oorsprong dier politieke tegenstellingen, deze te overbruggen in een formulering, welke zoowel door links- als door rechtsvoelenden aanvaard kan worden.

Naar socialistischen kant — er is hierboven bij de inleidende beschouwing reeds op bedoeld — kan de overbrugging worden gezocht in de persoonlijkheidsgedachte, die de tegenstrijdige belangen van arbeider en kapitalist vereenigt in een hoogere eenheid, de idee der individualiteit.¹⁾

¹⁾ Vgl. Schaper in de vergadering der Tweede Kamer van 13 November 1924 bij de Algemeene Beschouwingen over de staatsbegroting voor het dienstjaar 1925: De arbeiders moeten worden opgevoed naar de hoogste eendracht; bij hen is aan te wakkeren het gevoel van menschenwaarde.

Wijsgeerig, historisch en economisch heeft intusschen het sociologisch systeem afgedaan, hetwelk als een wervelwind over de geheele wereld is gegaan, en die wereld heeft gesplitst in twee, principieel tegenover elkaar staande klassen, waarin de mensch is ondergegaan. Op schrikkelijke wijze toch voltrekt zich aan Marx' Kapitaal wat hij zelf, op Hegel's voorbeeld, aanvaard heeft als de leidende grondgedachte van zijn geheelen arbeid, nl. dat „die Philosophie ist ihre Zeit in Gedanken erfasst.”

Welnu, deze tijdgeest in de wijsbegeerte, die, tijdens de conceptie van „Het Kapitaal”, materialistisch georiënteerd was, heeft zich onder den drang der omstandigheden omgebogen in ideëele richting. Algemeen is men gaan beseffen, dat de stoffelijke wereld, wel verre van de ware werkelijkheid te zijn, er door een onoverkomenlijke kloof van gescheiden is. De alomvattende realiteit, die men meende, volkomen te goeder trouw, in Marx' arbeid gegrepen te hebben, is zelfs in de verste verte door dezen genialen denker niet benaderd, en het opbruisende leven van de arbeidersklasse, welke het dogma van den klassenstrijd stelde tegenover het dogma van het liberalisme, kan geen bevrediging meer bevinden in een wereldbeschouwing, die het ideëele terugbrengt tot een functie van het materieele. Niet in het intellect, maar in het geweten ziet men het ware wezen van het menschelijke. Allerwege openbaart zich een reactie, die de oneindige waarde der menschelijke persoonlijkheid zoekt in een ongrijpbare en ontastbare geestelijke wereld, welke de hoogste goederen der menschheid omsloten houdt. Het „geloof” in de leer van den klassenstrijd, Hegeliaansch als deze intellectueel geconstrueerd is in het kader van het historisch materialisme, is ondermijnd. ¹⁾

¹⁾ In een kritiek op mijn Marx-studie in „De Socialistische Gids” van Februari 1925 onder den titel „Het allerjongste gericht”, geeft Kuyper een verklaring van de matte stemming, die tegenwoordig zich van de S.D.A.P. heeft meester gemaakt. „Het Volk”, in zijn nummer van 9 Februari 1925, neemt deze diagnose onvoorwaardelijk over.

Het ziektebeeld is daar onjuist geconstrueerd; het is niet de ma-

Het Christensocialisme, het religieuze en ethische socialisme, de arbeidersgemeenschap der Woodbrokers, en onder welken naam al deze geestelijke richtingen zich mogen aandienen, zij zijn voor mij het bewijs, dat men geen vrede meer heeft met een maatschappijleer, die den enkeling slechts ziet als „belichaming van economische categorieën, drager van bepaalde klasseverhoudingen en -belangen, niet verantwoordelijk voor omstandigheden, waarvan hij maatschappelijk het voortbrengsel blijft, hoe hoog hij zich er voor zichzelf ook boven verheffen mag.”

Deze steeds in aantal toenemende groepen der arbeiders gevoelen het tekort aan menschelijk, aan algemeen christelijk besef in de leerstellingen van het Marxisme. Hun religieuze aanleg kan op den duur niet bevredigd worden door de denkbeelden, die ontvouwd zijn in „Het Kapitaal”, en nu zoeken zij naar aanvulling van het historisch materialisme, maar verwerpen aldus tevens de leer van den klassenstrijd, waarin Marx' arbeid culmineert.

Ik voor mij gevoel dit als het moeilijke in den tegenwoordigen tijd voor de beginselformuleering der S.D.A.P., en tevens als een tragiek, die bezig is zich te voltrekken met name aan hen die behoorden tot de besten van ons geslacht. De talentvolle leider der S.D.A.P., de dichter, de emotioneele politicus, die pleit voor bevrediging der religieuze behoeften, hij beseft de kentering der tijden, waarin het beginsel van de Marxistische levens- en wereldbeschouwing, en dus ook het beginsel van het Marxistische socialisme zelf, bestemd is ten onder te gaan.

Troelstra treedt uit het politieke worstelperk, omdat hij gevoelt, dat de geest van den tijd, dien hij heeft geholpen zich te verwezenlijken in een practische politiek, onverzoenlijk staat tegenover wat wij voor het tegenwoordige als den tijdgeest hebben te aanvaarden. Hij moest voor de keuze staan:

— laissez van den tijd, die zich aan het socialisme wreekt, het is een aantasting van den grondslag zelf, waarop het socialisme opgetrokken is, en waarvan men zich in de kringen der S.D.A.P. bewust wordt.

òf het roer om, òf zich terugtrekken. Tot schade van stad en land is het noodzakelijk geweest, dat zijn besluit in den laatsten zin is gevallen.

De liberale idee, ten aanzien waarvan hijzelf geconstateerd heeft, dat hare staatkundige en economische beginselen gemeengoed zijn geworden in ons volk gedurende den belangrijken, langen tijd, dat het liberalisme hier heeft gewerkt, heeft in hem een voortreffelijken paladijn verloren.

De „vrijheidslievende” socialisten, onder wie ik alle uiterst links staanden reken, die niet, zooals van Ravesteyn in het politieke en Kuyper in het economisch-wijsgeerige, bevangen zijn in den ban van het dogmatische Marxisme, voelen hier een wordende wereldbeschouwing aan, welke staat in het teeken der vrijheid en staatkundig haar openbaringsvorm vindt in de liberale staatsidee.

Ten slotte is het feit van de erkenning van den liberalen rechtsstaat als formeel kader, waarbinnen alle belangen der gemeenschap vrijelijk tot openbaring kunnen komen, den arbeiders een waarborg, dat deze staat zich nooit kan ontpoppen als verlengstuk van de belangen van een bepaalde maatschappelijke klasse. Met de idee van den klasse-staat, opgevat hetzij in negatieven, onthoudenden, dan wel in positieven, ingrijpenden zin, wordt hier onvoorwaardelijk gebroken.

V. DE LIBERALE GEDACHTE EN DE RECHTERZIJDE.

Naar rechts kan de overbrugging van uit het beginsel der Nationale Unie gezocht worden in een richting, die allereerst de eigenlijke beteekenis van het dogmatisme, van het clericalisme tegenover het liberalisme, in haar diepste wezen gegrepen heeft.

Waar het kenmerk van het liberalisme in de staatkunde is de erkenning van de oneindige waarde der menschelijke persoonlijkheid in de sfeer der vrijheid, doet dit liberalisme uitdrukkelijk en bewust afstand van elke bevoegdheid der

overheid om het geestelijk leven zijner burgers, rechtstreeks of zijdelings, te beïnvloeden. De groote verdienste van het liberalisme is dan ook geweest, dat het de nationale en traditioneele zucht naar geestelijke vrijheid politieken vorm heeft gegeven in den modernen staat. Ondanks het staatsdogmatisme van de liberale partij is dit liberalisme, in zijn eigenlijke strekking de realiseering van misschien wel den voornaamsten en sterkst sprekenden karaktertrek van het Nederlandsche volk, in dit opzicht zoozeer nationale traditie geworden, dat er niet één enkele rechtsche partij is, die, althans in de practijk, een anderen staatsvorm verdedigt dan den liberalen rechtsstaat. Zoo erkent b.v. Minister Ruys de Beerenbrouck in de vergadering van de Tweede Kamer van 26 Nov. 1924, Thorbecke's Narede citeerende waar deze het kenmerk van een liberaal gouvernement omschrijft, dat „in dezen zin inderdaad de rechterzijde en ook dit kabinet liberaal geregeerd hebben.” Zelfs voegde de Minister in één adem, en zeker niet zonder eenig leedvermaak, er aan toe, met een beroep op Kappeyne's beruchte woorden, dat de rechterzijde en dit kabinet de stelling van Thorbecke toch wel wat beter in practijk hebben gebracht dan de volgelingen van Thorbecke. „De geheele schoolstrijd levert het bewijs, dat de rechterzijde het heel wat beter heeft bestaan leven te blazen in datgene, wat noodig is om de zelfstandige kracht van het individu tot ontwikkeling te brengen.”

Of en in hoeverre de katholieke staatsman Ruys den schoolstrijd van de rechterzijde, met name zooals deze na de pacificatie van 1917 en 1922 gestreden is, juist heeft gekarakteriseerd toen hij dezen kenschetste als een liberalen strijd en niet als een typisch leerstelligen partijstrijd, blijve te dezer plaatse in het midden; een feit is het in elk geval, dat de voorzitter van den ministerraad het zichzelf zoowel als zijn partij tot een eer aanreket, liberaal, d.w.z. niet kerkelijk-dogmatisch, geregeerd te hebben.

Ook het geheele gedachtenleven van een staatsman als wijlen de Savornin Lohman bewoog zich binnen dit kader

van een liberalen staat; in dezen vorm werd voor hem die staat zelfs een *conditio sine qua non* voor de vrijheid van het godsdienstig en zedelijk leven, ook der kerken.

En zelfs een man als Colijn, die zijn confessioneel-politieke geloofsbelijdenis niet onder stoelen of banken gestoken heeft, moest op den anti-revolutionnairen partijdag te Hoofddorp verklaren, dat hij „wederom „niets” vermocht aan te bieden. Ons program is een program van afweer; afweer van de gevaren, die onzen staat bedreigen.”

Door de erkenning van den liberalen rechtsstaat wordt hier uitdrukkelijk het beginsel aanvaard, krachtens hetwelk eenerzijds de overheid in haar doen en laten evenmin afhankelijk is van eenig kerkgeloof, als anderzijds kerkgeloof afhankelijk is of mag zijn van de overheid. Voorheen was er wederkeerige afhankelijkheid; intuïtief en in beperkten kring reeds aangevoeld sedert onzen strijd met Spanje en in dien strijd tot leidend beginsel geworden, is het echter eerst sedert 1789 algemeen begrepen en regel geworden, dat godsdienst geheel behoort aan dat gebied van persoonlijke vrijheid, waar geenerlei staats- of overheidsgezag regeert.¹⁾ Maar hetgeen er tegenover staat en daarvan een voorwaarde tevens is: volkomen onafhankelijkheid der overheid van alle kerkgeloof, wordt zelfs heden nog niet zoo eenparig erkend. Dit clericalisme, d.w.z. het politiek clericalisme, krachtens hetwelk de overheid als middel gebruikt wordt om op het geestelijk leven der individuen, desnoods door geweld, beslag te leggen, wordt door de Nationale Unie onvoorwaardelijk verworpen.

Men versta ons evenwel goed: allerminst verzetten wij ons tegen het standpunt van hen, die „kerkelijk” godsdienstig zijn, dit begrip genomen in tegenstelling met „individueel” godsdienstig of ongodsdienstig. Evenmin kiezen wij partij tegen hen, die de begeerte hebben, de, al dan niet kerkelijk of confessioneel gekleurde, religieuze idealen ook in het staat-

¹⁾ Over deze vrijheid van de kerkgenootschappen, vergelijkte men Thorbecke, Parlementaire redevoeringen, November 1854—Juli 1857, blz. 61.

kundig leven en streven tot richtsnoer te nemen: mannen als Gladstone, Asquith en Mac Donald, die de ethische bron van hun politiek streven nimmer verborgen, wenschen wij zelfs zeer nadrukkelijk als navolgenswaardige voorbeelden ons voor oogen te stellen. Maar waar wij ons tegen verzetten is de bijzondere, naar de Savornin Lohman duidelijk heeft gemaakt in diepste wezen onchristelijke trek van de kerkelijke geloofs-begrippen om over andere, en zelfs, buiten den kring der kerk, over de begrippen op ander gebied van menschenlijke kennis, heerschappij te voeren. Een neiging, die nog steeds niet geheel bedwongen is, getuige in ons land het streven der verschillende, op het kerkgeloof gebaseerde politieke partijen, om de overheid in haar doen en laten afhankelijk te maken van de zeer bijzondere inzichten van dat kerkgeloof.

Intusschen, en dit zij hier tevens nadrukkelijk bevestigd, het is er verre van af, dat alleen de kerken dit beginsel hebben toegepast, of het ook nu nog zouden willen toepassen. Al te vaak heeft de staat zelf, in zijn strijd tegen de kerken, in dit opzicht hetzelfde beginsel, zij het naar den anderen kant, gehuldigd, en voor zich hetzelfde recht van het leiden der geesten opgeëischt, althans practisch genomen in den zin, dien hij, staat, voor zichzelf het meest gewenscht achtte.

Deze moderne vorm van clericalisme, het staatsclericalisme, tracht in den modernen staat, die zichzelf niet als middel, doch als doel beschouwt, zijn invloed uit te oefenen voornamelijk door een onderwijsmonopolie of een „overwicht” van het openbaar onderwijs. Onder den invloed van de leer van het staatsabsolutisme, zooals deze zich met name op het vasteland van Europa ontwikkelde, hielden de liberalen zich langen tijd met volharding vast aan de eenheid van ons volk, waarvan voor hen de openbare school het symbool was.

Het is deze bijzondere geestelijke gesteldheid, deze tot een staatsstelsel opgevoerde ontkenning van de geldigheid van andere stelsels, waaraan het liberalisme in staat en maatschappij, d.i. de liberale politiek, zich in ons land te onzaliger

ure verbonden heeft. Een dergelijke tendenz tot staatsclericalisme, die de traditioneele vrijzinnigheid ten onzent onderscheidt van het zuivere, ook voor elk rechtsch man te aanvaarden Engelsch liberalisme in den zin van Gladstone, heeft het openbaar onderwijs in discredit gebracht. De Thorbeckiaansche christelijke school was het ideaal, de neutrale, later de ongodsdienstige school werd de realiteit.¹⁾

Zóó weinig gevoelde men van liberale zijde de realiteit der van rechts opgeworpen bezwaren, dat men daar eigenlijk vreemd tegenover stond, die bezwaren meer beschouwde als vooroordeelen eener kleine minderheid, waar men antipathiek tegenover stond. En zoo kon een geestelijke sfeer geschapen worden, waarbinnen het met de vrijheid was gedaan, en de gezagsidee den boventoon voerde: de minderheden moesten maar onderdrukt worden.

Wanneer men de beteekenis van het liberale beginsel op economisch en staatsrechtelijk gebied aldus opvat, d.w.z. het op zijn eigenlijke waarde terugbrengt, bestaat er tusschen de niet-dogmatische groepen van rechts en links geen wezenlijk verschil. Bovendien geeft de erkenning van het christelijk karakter van ons volk aan de rechtsche elementen den waarborg, dat het staatsclericalisme zal blijven buitengesloten, en dat de staatkundige leider van ons volk, binnen het kader van den liberalen rechtsstaat, het geestelijk leven van de verschillende groepen, hoe hij er zelf ook over moge oordeelen, als staatsman zal eerbiedigen, beschermen en met rust laten.

¹⁾ „The liberalism of the continent at this epoch was in its essence either hostile to Christianity or else it was indifferent; and when men like Lamennais tried to play at the same time the double part of tribune of the people and catholic theocrat, they failed. The old world of pope and priest and socialist and red cap of liberty fought on as before. In England, too, the most that can be said of the leading breed of the political reformers of that half century, with one or two most notable exceptions, is that they were theists, and not all of them were even so much as theists. If liberalism had continued to run in the grooves cut by Bentham, James Mill, Grote, and the rest, Mr. Gladstone would never have grown to be a liberal.”

John Morley, *The life of William Ewart Gladstone*, I, blz. 200.

VI. DE LIBERALE GEDACHTE EN DE VRIJHEIDSBOND.

De „liberale” krachten ter linkerzijde had het liberalisme van zich vervreemd door de consequente doorvoering van de, in verband met de omstandigheden anti-liberale leerstellingen van den economischen rechtsstaat, voorgestaan in de beginselen der Manchesterschool. De „liberale” krachten ter rechterzijde had het liberalisme van zich gestooten door het jammerlijk vasthouden, tot het einde toe, in den schoolstrijd aan een principieel anti-liberale gedachte: de Nationale Unie is er van overtuigd, dat op den grondslag van het ware liberalisme praktische samenwerking kan en moet worden gevonden tusschen links- en rechtsgeoriënteerden.

Zoo brengt deze nieuwe combinatie de echte Nederlandsche vrijheidsgedachte naar voren door de volstrekt onbepaalde erkenning van den liberalen staat als het staatkundig kader, waarin zich de nationale ontwikkeling dient te voltrekken. De verschillende groepeerings van ons volk, ieder met eigen levensbeschouwing en levensbeginsel, zij worden alle als onderling volkomen gelijkwaardig en tegenover den staat als volkomen gelijkgerechtigd beschouwd. En de taak van den staat is hiertegenover, zonder zich te bemoeien met of zich uit te laten over de intrinsieke waarde van de verschillende geestelijke stroomingen, door een tegemoetkomende en belangstellende houding de voorwaarden te scheppen, waaronder de ontwikkeling van gemeenschap en individu mogelijk wordt.

Deze staatsidee is zoo weinig „satanisch”, dat integendeel in haar dor geraamte culmineert de eigenlijke beteekenis van het Christendom.

De liberale staat in zijn zuivere beteekenis is de staatkundige verwezenlijking van de christelijke vrijheidsgedachte, opgevat in dezen zin, dat op het gebied van het persoonlijk geloofleven niemand eenige inmenging, noch van een ander, noch van een staats- of overheidsgezag heeft te dulden.

Dit is voor mij de liberale gedachte in haar oneindigen,

rijken inhoud, en haar, bij denzelfden geest en wil, toch steeds aan verandering onderhevigen, verschijningsvorm. Een gedachte van zoo verre strekking en diepe beteekenis, dat zij dikwijls boven ons begrip reikt, gevolg van onze menschelijke beperktheid. Zij is de uiting van een bijzondere geestgesteldheid, die geen enkele opvatting buitensluit, noch die van het verleden, noch die van het heden, noch die van de toekomst. Meer nog: zij gaat boven al die bijzondere gedachten en geloofsbelijdenissen uit, en omvat ze alle.

In het staatkundige beteekent dit, dat ieder, die regeering wil bouwen op hetgeen uit zijn aard aan individueele overtuiging moet overgelaten blijven en aan het innerlijke leven behoort, zelfs zijn partijgenooten tegen zich zal zien opstaan, en zedelijke rebellie ondervinden.

Wat plaatst de leider van den Vrijheidsbond, die ook in Thorbecke zijn geestelijken vader beweert te zien, hiertegenover? Mr. Dresselhuys gelooft, dat „de maatschappij in voortdurende evolutie is, en tot rust komt bij het zwaarste, het economisch juiste, tot rust moet komen bij het nuchtere, gezonde verstand, dat de grondslag van het liberalisme is.” Hij meent, dat uit den ontwikkelingsgang van de sociaal-democratie in Duitschland, van het fascisme in Italië en het communisme in Rusland „blijkt, dat de maatschappij terug komt op haar innerlijk sterkste punt, en dat sterkste punt is de liberale gedachte, de nuchtere, gezonde zin.” Met een uitdrukkelijk beroep op Thorbecke wordt vervolgens beweerd, dat „het liberalisme zich tot taak heeft gesteld de taak van het evenwicht. Het is altijd een eigenschap geweest van het liberalisme, het evenwicht labiel te houden, het zwaartepunt op de juiste plaats te zijn. De partij van den nuchteren zin wil ze zijn, niet zoekend en vindend nieuwe dogmata, maar zoekend naar het nuchtere en wezenlijke.” Daarom moet in Nederland „de kern van nuchter denkenden zóó sterk zijn, dat zij de balans recht kan houden.”

Wat van dit alles te zeggen? Wij zullen het zoo kort mogelijk doen. De grootsche gedachte van het ware liberalisme

heeft Mr. Dresselhuys niet gegrepen: maar al te zeer loopt door zijn levens- en wereldbeschouwing een materialistische inslag, ten gevolge waarvan hij de groote maatschappelijke vraagstukken langs uitsluitend verstandelijken weg hoopt op te lossen. Hij is met zijn gedachten blijven steken in het liberalisme van het einde der vorige eeuw, en door de overschatting van de beteekenis van het intellect, als het vermogen de alomvattende werkelijkheid te doorgronden, verliest hij het zicht op de waardeeringsoordeelen van anderen, bestaan deze ten slotte zelfs niet meer voor hem. Daarom staat hij afwerend, negatief, misschien is beter gezegd zelfgenoegzaam tegenover de andere politieke partijen: deze weten het niet.

Mr. Dresselhuys begaat de principieele fout het vraagstuk van de politiek uit de sfeer van het geweten, waar het naar zijn eigen aard thuis behoort, over te brengen naar de sfeer van het intellect, waarmede het alleen sommige, overigens zeer belangrijke punten, gemeen heeft. Zijn tekortkoming is dat hij als echt confessionalist, hoewel hij zich aandient als liberaal, naar Griekschen trant niet in het geweten, maar in het intellect het ware wezen van het menschelijke ziet, en deze idee van bovenaf aan de maatschappij wil opleggen. Zijn ideaal is zoo sterk te worden, „dat de balans van nuchterheid en gezond verstand in evenwicht wordt gehouden.” Als dit het ideaal is dat den jongeren in den Vrijheidsbond voor oogen wordt gesteld, is het een mager schepje uit den ketel van Thorbecke.

De voorzitter van den Vrijheidsbond heeft niet begrepen, dat de opkomst van de arbeiderspartij eenerzijds en van de anti-revolutionaire en christelijk-historische partijen anderzijds uitsluitend te verklaren is uit een bewust verzet van het volk tegen het „staatsclericalisme”, dat is het „liberalisme” van het einde der vorige eeuw in maatschappij, staat en kerk. Het liberalisme van Mr. Dresselhuys is een verschrompeling van de liberale gedachte, zooals Thorbecke ons deze in haar eigenlijke strekking heeft geschetst, en haar practisch heeft doen beseffen in zijn staatsleer en staatkunde.

Het is de taak van den liberalen staatsman de geestelijke stroomingen over het geheele gebied der maatschappij te doorzien, en deze alle op haar innerlijke beteekenis te schatten; het intellect, het verstand is zeker niet de eenige maatstaf, waarnaar de politieke vraagstukken beoordeeld moeten worden.

De leider van den Vrijheidsbond heeft de teekenen des tijds niet verstaan. Hij mist de liberale structuur.

INHOUDSOPGAVE.

	Bladz.
Voorwoord	3
I. Karakteriseering van den geest des tijds gedurende het einde der vorige eeuw	5
II. De liberale staatsrechtsgedachte	11
III. Het christelijk grondkarakter van ons volk	15
IV. De liberale gedachte en het socialisme	18
V. De liberale gedachte en de rechterzijde	22
VI. De liberale gedachte en de Vrijheidsbond	27

Gedrukt bij Nijgh & Van Ditmar,
Rotterdam.

HET SOCIALISME VAN TROELSTRA EEN IN ZICHZELF VERDEELDE BEWEGING

Beschouwingen over het beginsel eener nieuwe
politieke partij-organisatie

door Prof. Mr. J. A. EIGEMAN

Prijs f 2.90

„De Maasbode” wijdt een viertal hoofdartikelen onder den titel „Staatkundige Oriëntering” aan dit boek en schrijft:

Dr. Nolens zal met het oog op de geestelijke crisis, waaraan de socialistische partij nog zelfs niet begonnen is, dus wegens een wijsgeerig - wat - beter geörienteerde sociaal-democratie, die samenwerking in theorie voorbehouden hebben.

Voor speciale omstandigheden dan nog. Want een samengaan met liberalen — mits deze zich niet van alle staatkundige idealen spenen en dus staatkundig dood zouden zijn — zou dan nog meer aangewezen zijn. Als prof. Eigeman's boek tot meer echt-Thorbeckiaanschen geest in het liberalisme bijdraagt — wie zou er om treuren? Dat zou vooruitgang zijn op zich zelf.

De Wijsgeerige Grondslag der MARXISTISCHE STAATHUISHOUDKUNDE en hare waarde voor den tegenwoordigen tijd door Dr. J. A. EIGEMAN

Prijs f 6.90

Het valt niet te betwijfelen, dat in vele opzichten de Marxcritiek van Prof. Eigeman die van Prof. Treub verre overtreft. Bij Prof. Treub een ook met de letter van Marx strijdende interpretatie van diens systeem; bij Prof. Eigeman een opvatting van het Marxisme, waarvan men hoogstens kan aantoonen, dat zij niet met den geest van het Marxisme strookt. Bij den heer Treub niet meer dan een overnemen van wat er aan de Marxcritiek reeds vóór hem te berde was gebracht; bij den heer Eigeman een critiek, die aan originaliteit van uitgangspunt niets te wenschen overlaat. Bij Prof. Treub dikwijls een laatdunkend behandelen van het Marxisme; bij Prof. Eigeman volle waardeering voor de grootheid van Marx.

De poging van Prof. Eigeman is dus onze aandacht ten volle waard.
Uit „De Socialistische Gids”

